

СПЕЦІАЛЬНА ДОПОВІДЬ

УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА РОМСЬКУ ГРОМАДУ В УКРАЇНІ

Київ-2020

Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини підготовлена у співпраці з Офісом Ради Європи в Україні та Міжнародною благодійною організацією «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» з урахуванням результатів моніторингових візитів до місць компактного проживання ромів та до структурних підрозділів обласних державних адміністрацій, міських, районних, селищних рад, об'єднаних територіальних громад, з метою збору інформації про стан дотримання прав і свобод представників ромської національної меншини в умовах поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2.

За повного або часткового відтворення матеріалів цієї публікації посилання на видання обов'язкове.
Електронна версія: www.ombudsman.gov.ua.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР	9
ВСТУПНЕ СЛОВО	
УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	11
РОЗДІЛ 1. ІНФОРМУВАННЯ РОМСЬКИХ ГРОМАД ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ COVID-19 І ЗАСТОСУВАННЯ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ.....	15
РОЗДІЛ 2. СТАН ЗАХВОРЮВАНOSTІ ТА ПРОВЕДЕННЯ ТЕСТУВАНЬ НА COVID-19 СЕРЕД РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ.....	21
РОЗДІЛ 3. ДОСТУП ДО МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ І ЗАСОБІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ	25
РОЗДІЛ 4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ТА ДОСТУПУ ДО СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ	31
РОЗДІЛ 5. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДІТЕЙ НА ОСВІТУ	37
РОЗДІЛ 6. ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 І КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ НА ЖІНОК РОМСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ.....	41
РОЗДІЛ 7. ПРОЯВИ КСЕНОФОБІЇ ТА МОВИ ВОРОЖНЕЧІ СТОСОВНО РОМІВ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19	45
РОЗДІЛ 8. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	49
АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ.....	55

ПЕРЕЛІК

УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ
ТА АБРЕВІАТУР

ГО	-	громадська організація
ЗМІ	-	засоби масової інформації
Мінкультури	-	Міністерство культури та інформаційної політики України
МОЗ	-	Міністерство охорони здоров'я України
ОДА	-	обласна державна адміністрація
ОТГ	-	об'єднана територіальна громада
ОМС	-	органи місцевого самоврядування
РЄ	-	Рада Європи
Стратегія	-	Стратегія захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року
Уповноважений	-	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

ВСТУПНЕ СЛОВО

УПОВНОВАЖЕНОГО
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
З ПРАВ ЛЮДИНИ

Під час здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина Уповноважений Верховної Ради України з прав людини приділяє особливу увагу питанням дотримання прав і свобод представників ромської національної меншини, яка наразі в Україні є найбільш дискримінованою, сегрегованою та маргіналізованою етнічною групою.

Питання інтеграції в суспільне життя ромської національної меншини визначено державою як пріоритетне. У Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року, схваленої Указом Президента України від 8 квітня 2013 року № 201/2013, окреслені напрями діяльності з метою створення належних умов для захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини, забезпечення рівних можливостей для її участі у соціально-економічному та культурному житті держави. На виконання зазначеної вище Стратегії Український Уряд затвердив План заходів розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2013 р. № 701-р. Термін дії Стратегії спливає, проте очевидних позитивних зрушень, що дали б змогу ефективно вирішувати проблемні питання ромів та забезпечити їхню інтеграцію в українське суспільство, ні на центральному, ні на місцевому рівнях влади так і не відбулося.

Поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та запроваджені у зв'язку з цим карантинні заходи (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211 (з наступними змінами) суттєво вплинули на життя всього населення України. Та найбільше негативних наслідків, пов'язаних зі світовою пандемією, зазнали вразливі групи населення, до яких належать і представники ромської національної меншини.

Відтак, проблеми, з якими стикається ромське населення у сфері доступу до соціальних, освітніх, медичних послуг, працевлаштування, документування тощо, набули ще більшої гостроти й актуальності та виявили суттєві прогалини у реагуванні влади на надзвичайні виклики та підтримку цієї категорії громадян. Соціальна відчуженість, маргіналізація та сегрегація ромів ще більше посилили небезпеку негативного впливу на них пандемії COVID-19.

Враховуючи вразливість ромської національної меншини та численні випадки порушення прав і свобод її представників, у співпраці з Офісом Ради Європи в Україні, Міжнародною благодійною організацією «Ромський жіночий фонд «Чіріклі», громадськими активістами, які опікуються захистом прав ромів, підготовлена ця спеціальна доповідь Уповноваженого.

З метою збору інформації про становище ромів працівники Секретаріату Уповноваженого спільно з ромськими медіаторами-посередниками здійснили 20 моніторингових візитів до місць компактного поселення ромів і до структурних підрозділів обласних державних адміністрацій, міських, районних, селищних рад, об'єднаних територіальних громад, установ та закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, регіональних центрів зайнятості тощо ряду областей України: Волинської, Закарпатської, Донецької, Івано-Франківської, Луганської, Львівської, Одеської, Черкаської, Чернігівської. Водночас ромськими медіаторами-посередниками (особами, які безпосередньо працюють з ромською громадою і можуть допомогти ромам у взаємодії з органами державної влади (і навпаки) проведено 286 інтерв'ю з представниками цієї громади.

Сподіваюсь, отримані дані та зроблені висновки слугуватимуть консолідації зусиль представників органів державної влади та місцевого самоврядування, ромської громади в Україні, громадянського суспільства, міжнародних організацій навколо вирішення проблемних питань ромської національної меншини.

Уповноважений Верховної Ради України
з прав людини
Людмила Денісова

Київ, 2020 рік

РОЗДІЛ 1

ІНФОРМУВАННЯ РОМСЬКИХ ГРОМАД ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ COVID-19 І ЗАСТОСУВАННЯ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ

ІНФОРМУВАННЯ РОМСЬКИХ ГРОМАД ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ COVID-19 І ЗАСТОСУВАННЯ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ

Право на доступ до інформації передбачене і гарантоване статтею 34 Конституції України. Крім того, право людини на доступ до інформації, наявної у органах державної влади та місцевого самоврядування, захищено статтею 19 (2) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права¹.

Відповідно до статті 5 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII право на інформацію полягає, серед іншого, у можливості вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів.

Відповідно до статті 17 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06.04.2000 №1645-III громадяни та їх об'єднання мають право на отримання достовірної інформації щодо епідемічної ситуації в Україні. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, органи Державної санітарно-епідеміологічної служби України та заклади охорони здоров'я зобов'язані періодично повідомляти через засоби масової інформації про епідемічну ситуацію та здійснювані протиепідемічні заходи.

Стрімке поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на території України та запровадження у зв'язку з цим карантинних заходів потребували швидкого й ефективного інформування про профілактичні заходи з метою уникнення інфікування громадян.

Такими джерелами поширення інформації у суспільстві стали телебачення, радіо, онлайн-медіа та соціальні мережі.

Проте для багатьох ромських сімей перешкодою в отриманні актуальної та достовірної інформації щодо COVID-19 є відсутність доступу до телебачення та мережі Інтернет.

Окрім того, для більшості ромського населення Закарпатської області доступ до інформації виявився неможливим з причин неволодіння українською мовою, а в окремих випадках – через неписьменність. Тому варто посилити проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед ромського населення щодо необхідності вивчення державної мови.

Роми переважно отримували інформацію про запобіжні заходи, яких варто додержуватися у період карантину, та особливості перебігу хвороби від ромських медіаторів-посередників і лідерів ромських правозахисних організацій. *Цей факт підтвердили члени ромських громад під час моніторингових візитів до Волинської, Закарпатської, Донецької, Івано-Франківської, Луганської, Львівської, Одеської, Чернігівської областей.*

¹ Комітет із прав людини. Зауваження загального порядку № 34 (2011), пп. 18–19.

Приклади:

Так, члени моніторингової групи з'ясували, що в *Чернігівській області* центри соціальних служб не приділяли належної уваги інформуванню ромських громад та родин щодо COVID-19. Тут інформацію роми отримували зі ЗМІ та Інтернету (*наприклад, у с. Альошинське Городнянського району*).

Водночас варто відмітити й позитивні приклади здійснення інформування ромських громадян. У м. *Золотоноша Черкаської області* працівники Центру дозвілля проводили інформування ромів щодо особливостей перебування на самоізоляції через інтернет-розсилку у групі мережі «Вайбер» *roma.zolo.info*.

У с. *Корсунці Лиманського району Одеської області* інформаційно-просвітницьку роботу з означеного питання здійснювали медичні працівники, працівники відділу соціального захисту населення виконавчого комітету *Красносільської сільської ради та представників благодійних фондів*.

У м. *Харків* медичні заклади та сімейні лікарі постійно проводили санітарно-просвітницьку роботу серед ромських громад щодо особливостей перебування на карантині. Також соціальні працівники центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді під час відвідувань ромських родин і за допомогою телефонного зв'язку надавали консультації про умови дотримання карантину та заходи безпеки, необхідність звернення до лікарів у разі появи перших симптомів хвороби, необхідність самоізоляції тощо.

Місцеві центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у 30 районах та містах обласного значення *Харківської області, де проживають представники ромської національності, проводили інформування ромських родин щодо особливостей перебування на самоізоляції. Інформування здійснювалось як за допомогою телефонного зв'язку, так і безпосередньо під час відвідування ромських родин, при цьому людям роздавались пам'ятки та інші інформаційні матеріали. У такий спосіб було поінформовано 349 ромських родин.*

Особливою у забезпеченні інформування є роль ромських медіаторів-посередників та активістів, які знають ромське середовище зсередини і мають добрі контакти з громадами. Так, за ініціативи ромської молоді, що важливо, ромською мовою, в *Ужгороді, Запоріжжі та Одесі* в ромських поселеннях проведені інформаційно-просвітницькі заходи.

За підтримки проекту РЄ «Захист національних меншин, включаючи ромів та мови меншин в Україні» у травні 2020 року в рамках інформаційної кампанії Мінкультури спільно з МОЗ були розроблені

Рекомендації з протидії коронавірусу (COVID-19)², що перекладені 13-ма мовами національних меншин, до яких застосовуються положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. З-поміж інших мов ці Рекомендації були перекладені й ромською мовою, що значно прискорило їх поширення серед ромського населення та в медичних установах.

Під час моніторингових візитів, які здійснили працівники Секретаріату Уповноваженого спільно з ромськими медіаторами-посередниками до місць компактного проживання ромів і до структурних підрозділів обласних державних адміністрацій, міських, районних, селищних рад, об'єднаних територіальних громад, особлива увага приділялась участі сімейних лікарів в інформуванні ромських громад про необхідність профілактичних заходів та особливості перебігу COVID-19.

Уповноваженим встановлено, що сімейні лікарі не проводили системних профілактичних заходів з інформування ромів. Так, під час моніторингу у м. *Лисичанськ Луганської області* внаслідок спілкування з ромами з'ясовано, що сімейні лікарі не інформували їх про поширення коронавірусної інфекції та заходи з її запобігання та профілактики. Такі факти підтверджено під час моніторингового відвідування смт *Кремінна Луганської області*.

Натомість інформування здійснювалось через ЗМІ, шляхом розповсюдження пам'яток та інформаційних листівок і безпосередньо медіаторами-посередниками під час спілкування. Крім того, участь в інформуванні брали громадські організації. Так, ромська ГО «*Бахтало дром*» в телефонному режимі поінформувала близько 200 осіб про особливості введення карантину, необхідність самоізоляції та дій за першої ж підозри появи симптомів коронавірусу.

Незважаючи на створення в рамках реформи охорони здоров'я в Україні інституту сімейних лікарів як первинної ланки для отримання базових медичних послуг і консультування пацієнтів, очікування на особливу роль сімейних лікарів в інформуванні ромів про COVID-19 не виправдались.

² URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/national-minorities/-/asset_publisher/i6ydYw6ljGnc/content/recommendations-for-the-prevention-of-coronavirus-disease-covid-19-in-ukraine-in-13-national-minority-languages?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fwww.coe.int%2Fuk%2Fweb%2Fkyiv%2Fnational-minorities%3Fp_id%3D101_INSTANCE_i6ydYw6ljGnc%26p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-4%26p_p_col_pos%3D3%26p_p_col_count%3D4%26_101_INSTANCE_i6ydYw6ljGnc_advancedSearch%3Dfalse%26_101_INSTANCE_i6ydYw6ljGnc_keywords%3D%26_101_INSTANCE_i6ydYw6ljGnc_delta%3D10%26p_r_p_564233524_resetCur%3Dfalse%26_101_INSTANCE_i6ydYw6ljGnc_cur%3D2%26_101_INSTANCE_i6ydYw6ljGnc_andOperator%3Dtrue

РОЗДІЛ 2

СТАН ЗАХВОРЮВАНOSTІ ТА
ПРОВЕДЕННЯ ТЕСТУВАНЬ
НА COVID-19 СЕРЕД
РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

СТАН ЗАХВОРЮВАНОСТІ ТА ПРОВЕДЕННЯ ТЕСТУВАНЬ НА COVID-19 СЕРЕД РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Оцінити повною мірою вплив COVID-19 на ромське населення в Україні складно з огляду на відсутність точних статистичних даних щодо загальної чисельності представників ромської громади та даних дезагрегованих за національною ознакою при проведенні лікувальних, профілактичних заходів і тестування на COVID-19.

У Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року, затвердженої Указом Президента України від 08.07.2013 № 201/2013, зазначаються дані щодо чисельності ромів, отримані під час останнього Всеукраїнського перепису населення, проведеного у 2001 році, – 47,6 тис. осіб. Проте, за даними міжнародних і громадських організацій, чисельність ромів, які проживали в Україні станом на 2019 рік, коливається від 200 до 400 тис. осіб³.

Під час моніторингових візитів, здійснених працівниками Секретаріату Уповноваженого, встановлено, що органи місцевої влади не володіють даними щодо чисельності осіб ромської національності на території тих чи інших адміністративно-територіальних одиниць. Також відсутня статистика стосовно дітей шкільного віку ромської національності.

Більшість компактних поселень ромів зосереджені у західних і південних регіонах України – переважно у Закарпатській області, (зокрема у двох найбільш відомих поселеннях – містах Берегово і Мукачево) та Одеській області.

Приклади:

У ромському поселенні в м. Мукачево проживає близько 10 000 осіб, проте точної інформації щодо чисельності ромського населення та ромських дітей шкільного віку у місцевої влади немає.

За інформацією комунального некомерційного підприємства «Центр первинної медико-санітарної допомоги м. Мукачево», у ромському поселенні міста станом на 01.07.2020 зафіксовано 1 випадок захворювання на коронавірусну інфекцію COVID-19, спричинену коронавірусом SARS-CoV-2. Хвороба мала перебіг у легкій формі, тому лікування здійснювалось амбулаторно. Усі контактні особи були обстежені сімейним лікарем.

У компактному поселенні ромів на території Нерубайської сільської ради Біляївського району Одеської області проживає близько 1500 представників ромської національності. Станом на 30.06.2020 тестування на коронавірусну інфекцію проведено 83 особам ромської національності, із них – 20 дітям.

У 26 мешканців підтверджено діагноз, із них – 5 дітей. На амбулаторному лікуванні під наглядом сімейного лікаря перебували 22 особи. До інфекційного відділення Одеської обласної лікарні було госпіталізовано 4 особи. Загальна кількість осіб, які одужали на момент моніторингу, – 18. Повторному обстеженню підлягають 8 осіб. Під час кожного випадку підозри на коронавірус здійснювався виклик мобільної бригади швидкої медичної допомоги.

³ Роми в Україні – час для дій: пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції. Аналітичний звіт / за підтримки ЄС. 2019. URL: https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2019/05/MRG_Rep_Ukraine_UKR_Apr19.pdf

Під час візиту до Голобської ОТГ (сmt Голоби Ковельського району Волинської області) у керівництва громади з'ясовано, що у громаді проживають 8600 осіб, з них - близько 100 ромів. Керівництво ОТГ не володіє інформацією про стан захворюваності на COVID-19 населення на території громади, у тому числі серед представників ромської національної меншини. Поселення ромів на території м. Краматорськ Донецької області налічує 1200 ромів, які мешкають у 230 родин, з них 160 родин мають 3 і більше дітей та всі належать до малозабезпечених (без надання офіційного статусу).

За інформацією голови ОТГ, на його неодноразові звернення до Ковельського міськміжрайонного відділу державної установи «Волинський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України» з метою належного виконання рішень Волинської регіональної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій у частині моніторингу епідемічної ситуації з коронавірусної хвороби COVID-19 та оперативного інформування про підтверджені випадки захворювання серед жителів громади зазначеної інформації Голобської ОТГ не отримала.

Як наслідок, у громаді не організовано здійснення заходів щодо контролю за самоізоляцією у родин, зокрема ромських, члени яких захворіли на COVID-19, а також заходів із дезінфекції осель та прилеглих територій приватного сектору.

Результати моніторингових візитів працівників Секретаріату Уповноваженого засвідчили, що найбільш незахищеними перед загрозою стрімкого поширення коронавірусної інфекції виявилися роми, які мешкають у стихійних поселеннях. Такі поселення, як правило, не мають жодної соціальної чи комунальної інфраструктури, централізованого енерго-, тепло-, водопостачання та каналізаційного відведення.

Уповноважений констатує, що ситуація ускладнюється тим, що переважна більшість ромських родин через тотальну бідність не в змозі забезпечити себе необхідними індивідуальними засобами захисту і гігієни, продуктами харчування, ліками.

Уповноважений стурбована тим, що відсутність статистичних даних і брак розуміння місцевою владою потреб ромської громади не сприяє ефективній роботі державних органів та органів місцевого самоврядування в умовах подолання негативних наслідків пандемії COVID-19, а також може ускладнити стримування спалахів захворювання як у середовищі ромів, так і загалом у об'єднаних територіальних громадах.

РОЗДІЛ 3

ДОСТУП ДО МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ І ЗАСОБІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

ДОСТУП ДО МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ І ЗАСОБІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Конституція України гарантує кожному громадянину право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (стаття 49). Це право забезпечується державним фінансуванням соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

Право на здоров'я закріплене у статті 25(1) Загальної декларації прав людини та статті 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, ратифікованого Україною у 1973 році.

У статті 2 (2) Пакту встановлено, що держави-учасниці зобов'язуються гарантувати, що проголошені в ньому права здійснюватимуться без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

Ключовою проблемою, яка є перешкодою в реалізації представниками ромської національної меншини основоположних прав і свобод у сфері доступу до медичних послуг, є ускладнений доступ до отримання ними документів, які посвідчують особу.

Більшість ромів в Україні не мають ідентифікаційних документів і свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану, у зв'язку з чим позбавлені доступу до базових послуг зокрема у сферах соціального захисту, охорони здоров'я, працевлаштування та освіти.

Ускладнює доступ до ідентифікаційних документів неписьменність у середовищі ромів, недостатня поінформованість членів ромських спільнот про важливість отримання ідентифікаційних документів та свідоцтв про реєстрацію актів цивільного стану. Водночас ті роми, які усвідомлюють таку потребу, стикаються з черговою проблемою: для отримання паспорта чи іншого ідентифікаційного документа необхідне свідоцтво про народження, а для отримання свідоцтва про народження, своєю чергою, необхідний відповідний документ, що посвідчує особу, якого переважна більшість ромів не мають.

Окрім того, через скрутне матеріальне становище більшість ромів не мають можливості сплатити судовий збір у разі необхідності встановлення особи в судовому порядку.

Європейська комісія проти расизму і нетерпимості у своїй п'ятій періодичній доповіді щодо України рекомендувала скасувати судовий збір у справах ромів, які бажають підтвердити свою особу з метою отримання документів, що посвідчують особу. Тому Уповноважений вважає, що для забезпечення рівності прав і свобод представників ромської національної меншини необхідним є насамперед застосування позитивних дій у сфері документування – звільнення осіб ромської національності від сплати зборів за адміністративні та/або судові процедури, що пов'язані зі встановленням факту народження або видачею свідоцтв про народження.

На важливості виконання зазначеної рекомендації наголошено в щорічних доповідях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2018 і 2019 роки.

У цьому напрямі держава робить певні кроки. У Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судовий збір» (щодо сприяння зверненню до суду з заявою про встановлення факту народження)» (реєстр. № 3635 від 11.06.2020), який спрямований на усунення дискримінації малозахисчених верств населення, зокрема представників ромської національної меншини, у сфері документування. Законопроєктом передбачається звільнення від сплати судового збору при зверненні до суду з заявою про встановлення факту народження.

Уповноважений свою позицію щодо цього важливого законопроекту 02.07.2020 скерувала до Верховної Ради України, висловивши підтримку.

Роми без ідентифікаційних документів і реєстрації постійного місця проживання не можуть укласти угоди з сімейними лікарями, до яких слід звертатися у випадку підозри на інфікування COVID-19. Недокументованість є бар'єром для ромів у отриманні будь-яких державних послуг, зокрема без ідентифікаційних документів вони виявляються обмеженими у доступі до медичних послуг.

Приклади:

Така ситуація виявлена під час моніторингового візиту до ромського поселення, розташованого на околиці м. Жидачів Жидачівського району Львівської області.

У процесі спілкування з ромами Свалявського району Закарпатської області з'ясовано, що в ромському поселенні не зафіксовані випадки захворювання на коронавірусну інфекцію. При цьому карантинні заходи не проводились. За їх словами, інформування ромських громад щодо особливостей перебування на самоізоляції, профілактики та лікування коронавірусної хвороби, а також забезпечення їх індивідуальними засобами захисту, продуктовими наборами здійснювали лише волонтери.

Результати моніторингу, проведеного у м. Мукачеве Закарпатської області, свідчать, що значна частина мешканців ромського поселення уклали договори з сімейними лікарями загальної практики сімейної медицини. При цьому близько 2800 ромів не уклали таких угод. Аналогічна ситуація спостерігається у Свалявському районі.

Упродовж карантину неодноразово були зафіксовані дискримінаційні випадки у доступі ромів до отримання медичних послуг (сегрегація в «ромських палатах» у пологових будинках, відмова надавати безкоштовні послуги), які мали місце й у період спокійної епідеміологічної ситуації в країні.

Приклади:

Про це свідчать факти, повідомлені у зверненні до Уповноваженого від Європейського центру з прав ромів та Міжнародної благодійної організації «Ромський жіночий фонд «Чіріклі». Найбільш типовими порушеннями, як зазначається у зверненні, є ненадання медичних послуг у повному обсязі, розміщення хворих жінок з дітьми у палатах гіршої якості, зневажливе ставлення медичного персоналу. Щонайменше 50 жінок з м. Ужгород під час проведення моніторингових візитів підтвердили перебування в окремих палатах для ромських жінок.

Уповноважений, докладно проаналізувавши викладені факти та ситуацію, скерувала листа до Департаменту охорони здоров'я Закарпатської облдержадміністрації щодо недопущення дискримінації ромських жінок у сфері доступу до медичних послуг, а також організації і посилення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед медичних працівників.

Водночас необхідно відмітити й позитивні приклади реагування місцевої влади та вжиття належних заходів для забезпечення права представників ромської національної меншини на доступ до отримання медичних послуг.

Приклади:

За результатами моніторингового візиту працівників Секретаріату Уповноваженого встановлено, що у м. Золотоноша Черкаської області близько 80% ромів, мешканців компактного поселення, уклали угоди з сімейними лікарями. Випадків ненадання медичних послуг членам ромської громади за національною ознакою не виявлено.

У золотоніській громаді ромів «Аме Рома» на базі Центру спілкування «Діалог між поколіннями» функціонує медичний кабінет, де роми мають можливість отримувати консультації сімейного лікаря.

Також майже усі роми, які проживають у поселеннях с. Корсунці Лиманського району, с. Нерубайське Біляївського району Одеської області та с. Королево Виноградівського району Закарпатської області, уклали договори з сімейними лікарями загальної практики сімейної медицини. Водночас пункт надання медичних послуг, що розташований у ромському поселенні с. Королево, не функціонує з 2019 року через проблеми з електропостачанням.

На території Нерубайської та Красносільської сільських рад діють фельдшерсько-акушерські пункти (в с. Нерубайське та с. Корсунці відповідно), а також центральна лікарня та амбулаторія загальної практики – сімейної медицини (в м. Біляївка та с. Красносілка відповідно), де отримують медичні послуги представники ромської громади. У разі необхідності представники ромської національної меншини можуть також звернутися по медичну допомогу до Одеської обласної клінічної лікарні.

Одним із викликів для ромського населення під час поширення коронавірусної інфекції COVID-19 є неспроможність через скрутне матеріальне становище забезпечити себе засобами індивідуального захисту та гігієни, відсутність яких підвищує ризик поширення інфекції, зокрема серед мешканців компактних ромських поселень.

Вирішенню цієї проблеми представники органів місцевої влади не приділяють належної уваги. Навіть коли таке забезпечення здійснювалось, воно не мало ефекту, позаяк не було системним та не охоплювало реальних потреб мешканців ромських поселень.

Приклади:

За інформацією Королівської селищної ради, ромська громада смт Королево Виноградівського району Закарпатської області чисельністю 4500 осіб станом на 11.06.2020 забезпечена медичними масками лише у кількості 350 штук. Додатково 1000 масок надало Товариство Червоного Хреста в Україні. Проте навіть така кількість засобів індивідуального захисту абсолютно недостатня, враховуючи оціночну кількість ромів у цьому населеному пункті.

Аналогічна ситуація склалася на території Красносільської сільської ради Лиманського району Одеської області, керівництво якої 22.06.2020 поінформувало, що ромів забезпечено медичними масками у кількості 350 штук на 700 осіб. Проте це не задовольняє повною мірою потреби ромської громади в індивідуальних засобах захисту.

У зв'язку із неможливістю отримання доходів через втрату зайнятості 127 осіб ромської національності, які мешкають у смт Кремінна Луганської області, не мали можливості придбати засоби особистого захисту та гігієни.

Подібна ситуація мала місце у с. Березове Лисичанського району Луганської області. Так, 250 осіб ромської національності через скрутне матеріальне становище не мали можливості придбати засоби особистого захисту та гігієни.

При цьому органи місцевого самоврядування не організували надання допомоги цим сім'ям. Гігієнічні набори разом із продуктами харчування передали ромам Міжнародна благодійна організація «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» та ГО «Бахтало дром». Ці ж організації в травні 2020 року надали підтримку засобами гігієни та продуктами харчування 250 особам ромської національності, які мешкають у м. Лисичанськ, 100 особам – у Чернігівській області, 50 особам – у Київській області.

Результати моніторингу Уповноваженого засвідчили, що забезпечення засобами індивідуального захисту членів ромських громад, особливо тих, які проживають у стихійних поселеннях і перебувають у складних життєвих обставинах, незадовільне. Розв'язанню цієї проблеми представники місцевих органів влади не приділяють належної уваги.

Більшість мешканців ромських поселень були забезпечені засобами індивідуального захисту зусиллями ГО та міжнародних благодійних фондів, які надавали гуманітарну допомогу.

Під час запровадження карантину МОЗ були затверджені Тимчасові рекомендації щодо організації протиепідемічних заходів на період карантину у зв'язку з поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, у закладах громадського обслуговування та публічних місцях, у яких наголошено на необхідності проведення систематичної дезінфекції як особистих житлових приміщень, так і комунальних приміщень, громадських місць.

Приклади:

Так, Лисичанська міська рада запровадила оброблення дезінфікуючими засобами вулиць і будинків приватного сектору, де проживають, зокрема, ромські родини.

Отже, на думку Уповноваженого, важливо зауважити, що поведінкові зміни ромів, яких вимагає ситуація (ретельне дотримання профілактичних норм, систематичне використання захисних медичних масок, рукавичок, антисептиків тощо), відбуваються вкрай повільно як через відсутність засобів індивідуального захисту, так і через недостатню поінформованість щодо заходів, спрямованих на недопущення поширення COVID-19, та неналежний контроль за їх дотриманням місцевою владою. Усе це спричиняє загострення ризику стрімкого поширення коронавірусної інфекції в густонаселених ромських поселеннях.

РОЗДІЛ 4

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ТА ДОСТУПУ ДО СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ТА ДОСТУПУ ДО СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Стаття 24 Конституції України, стаття 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, стаття 1 Протоколу № 12 до цієї Конвенції, стаття 2 Конвенції про дискримінацію в галузі праці та занять № 111 (Міжнародної організації праці) закріплюють принцип рівності та заборону дискримінації у можливості реалізації будь-якого права особи, визначеного законодавством, зокрема права на працю.

Стаття 2¹ Кодексу законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII також прямо встановлює заборону будь-якої дискримінації у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників, зокрема, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їхніх прав, за іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання.

Роми часто не можуть отримати роботу як через складне економічне становище, низький освітній рівень, відсутність документів, що посвідчують особу, так і через упереджене ставлення роботодавців.

До запровадження карантину переважна більшість представників ромської національної меншини були задіяні у неформальному секторі зайнятості, зокрема, працювали на тимчасових і сезонних роботах, у тому числі в сусідніх країнах. Саме такі працівники опинились у найбільш вразливому становищі, оскільки, ринки, місця роздрібної торгівлі підприємства по сортуванню і переробці відходів та збору сировини тощо, де переважно працювали роми, в першу чергу потрапили під дію карантинних обмежень і призупинили роботу. Внаслідок цього значна кількість ромів втратили роботу та опинилась у вкрай складному матеріальному становищі.

Окрім того, чимало ромів (зокрема ті, які проживають у сільській місцевості) втратили сезонну роботу, тому що не могли дістатись до місць роботи через припинення руху громадського транспорту. Значна частина з них працюють на сезонних роботах за межами області, ще частина неофіційно працюють на підприємствах, в установах і організаціях за місцем проживання та не підпадають під статистичний облік.

Оскільки більшість ромів не мали офіційного працевлаштування, перебували на сезонних роботах, запроваджені карантинні обмеження зумовили для них негативні соціально-економічні наслідки, адже після звільнення вони не отримали ніякої соціальної підтримки, гарантій, виплат соціального страхування, компенсаційних виплат, що позначилось на їхньому життєвому рівні, задоволенні елементарних потреб, якості харчування тощо. Однак достовірно оцінити дані щодо кількості осіб ромської національності, які втратили роботу під час запровадження карантинних заходів, неможливо.

У інформаційній довідці Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні «Вплив пандемії COVID-19 на права ромів в Україні» від 3 червня 2020 року зазначається, що численні ромські родини втратили основні джерела доходів через закриття кордонів, місцевих ринків і малих підприємств. Для багатьох родин єдиним джерелом доходу під час пандемії залишаються соціальні виплати, яких недостатньо для задоволення всіх потреб⁴.

⁴ Вплив пандемії COVID-19 на права ромів в Україні: інформаційна довідка від 3 червня 2020 року / Моніторингова місія з прав людини в Україні. С. 5.
URL: <http://www.un.org.ua/images/documents/4933/BN%20C19%20Roma%20UKR.pdf>

Приклади:

За інформацією Красносільської сільської ради Лиманського району Одеської області, близько 80 осіб ромської національності втратили роботу з запровадженням карантину. У смт Кремінна Кремінського району Луганської області – 127, у м. Лисичанську Луганської області – 315.

Під час спілкування з ромськими родинами у с. Альошинське Городнянського району Чернігівської області, м. Золотоноша Черкаської області з'ясовано, що більшість мешканців ромської громади потерпають від безробіття. Роми повідомили, що відсутність професійної освіти стає додатковим ускладненням під час спроб працевлаштуватися на постійну роботу та стати на облік у місцевих центрах зайнятості.

Водночас, за інформацією Мукачівської міської ради Закарпатської області, у представників ромської громади є доступ до оплачуваної роботи. Так, представники ромської національності, які проживають у ромському поселенні в м. Мукачеве, працюють у ТОВ «АВЕ Мукачеве», житлово-комунальних господарствах, а понад 300 осіб є фізичними особами-підприємцями та працюють на ринку, що розташований поряд із ромським поселенням. Випадків звільнень під час карантинних заходів не зафіксовано. До Мукачівського міського центру зайнятості за сприянням у працевлаштуванні упродовж I півріччя 2020 року звернулось 3 особи. Також у цей період було працевлаштовано 8 осіб ромської національності до ТОВ «АВЕ Мукачеве».

Поряд з цим Жидачівський районний центр зайнятості (Львівська область) поінформував, що на обліку ніхто з ромів не перебуває, за сприянням у пошуку роботи вони не звертались. Втім, встановлено, що фактично всі роми працюють без оформлення трудових відносин.

Право на соціальний захист закріплено в статті 46 Конституції, що включає право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Право на соціальний захист гарантується системою соціального страхування та соціального забезпечення. Одним із видів соціального забезпечення є виплата пенсій, які повинні забезпечувати рівень життя людей не нижчий від прожиткового мінімуму. Це право закріплено також у статті 22 Загальної декларації прав людини, у статтях 7, 9, 10 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права.

Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Переважає більшість ромів в Україні живуть в умовах надзвичайної бідності та мають ускладнений доступ до соціальних послуг. Для багатьох ромських родин єдиним джерелом доходу під час пандемії стали соціальні виплати, отримати які вони можуть за умови наявності документів, що посвідчують особу⁵.

⁵ Про затвердження форми Заяви про призначення усіх видів соціальної допомоги, компенсацій та пільг: наказ Міністерства соціальної політики України від 21.05.2015 № 441. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0475-15#Text>

Під час спілкування з представниками ромських громад з'ясовано, що зусилля з отримання чи відновлення документів, що посвідчують особу, довелося відтермінувати на час карантину через призупинення надання адміністративних послуг, а також послуг із надання правової допомоги, які надаються організаціями громадянського суспільства.

Приклади:

Ромська жінка 25 років з Донецької області (не мала жодних ідентифікаційних документів від народження) розповіла, що наразі чекає коли зможе розпочати процедуру оформлення паспорта. Жінка має двох малолітніх дітей, але без паспорта не може оформити документи на соціальну допомогу.

Завдяки реагуванню працівників регіонального представництва Уповноваженого в Донецькій області, представників Офісу Ради Європи в Україні, ромських медіаторів-посередників та адвокатів жінка отримала в жовтні 2020 року свій перший у житті ідентифікаційний документ – паспорт громадянина України.

За результатами відвідування ромських родин с. Альошинське Городнянського району Чернігівської області встановлено, що для більшості багатодітних сімей фактично єдиним джерелом існування є соціальна допомога на дітей, допомога багатодітним сім'ям, соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям.

Приклади:

Підтвердженням цього є становище багатодітної ромської сім'ї К., яка виховує чотирьох дітей. Із запровадженням карантину батько родини втратив роботу, мати – домогосподарка, доглядає за дітьми. Для цієї родини єдиним джерелом існування залишилась соціальна допомога.

Уповноважений вважає, що органи влади мають посилити роботу з допомоги у працевлаштуванні та зайнятості ромів задля надання їм можливості самостійно заробляти на життя та не бути залежними від соціальних виплат, які надаються державою.

РОЗДІЛ 5

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА
ДІТЕЙ НА ОСВІТУ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДІТЕЙ НА ОСВІТУ

Статтю 53 Конституції України встановлено, що кожен має право на освіту. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту також закріплене у статті 26 Загальної декларації прав людини та статті 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX не може бути обмежень у доступі до здобуття повної загальної середньої освіти. Право на здобуття повної загальної середньої освіти гарантується незалежно від віку, статі, раси, кольору шкіри, стану здоров'я, інвалідності, особливих освітніх потреб, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, місця проживання, мови спілкування, походження, сімейного, соціального та майнового стану, складних життєвих обставин, наявності судимості, а також інших обставин та ознак.

Серед низки правових, соціальних, економічних проблем одним із ключових залишається питання доступу ромів до освіти. Освітній рівень ромського населення загалом залишається вкрай низьким. Найпоширенішим освітнім рівнем є неповна середня освіта. У більшості випадків невідвідування дітьми школи є наслідком матеріальної незабезпеченості ромських родин.

Також одними із основних бар'єрів на шляху до здобуття освіти ромськими дітьми є відсутність доступу до альтернативних програм дошкільної підготовки, дискримінація під час прийому до навчальних закладів та у шкільному середовищі, а також відсутність інклюзивної системи шкільного навчання та низький рівень супроводу ромських родин соціальними службами.

За результатами моніторингу Уповноваженого встановлено, що дистанційне навчання, запроваджене під час карантину, стало викликом для усієї без винятку системи освіти, проте особливо позначилось на становищі ромських дітей. Тривале закриття шкіл і дошкільних закладів у зв'язку із введенням обмежувальних заходів ще більше ускладнило доступ багатьох ромських дітей до освіти та створило додаткові проблеми для членів їхніх родин (переважно для матерів) з огляду на необхідність забезпечення навчання дітей удома.

Важливо зауважити, що у цей час також були призупинені ініціативи, спрямовані на активне сприяння освіті ромських дітей (через різні програми розвитку, освітні центри, індивідуальні та групові заняття тощо).

Дистанційне навчання стало лакмусовим папірцем для виявлення проблеми ускладненого доступу ромів до освіти:

- діти із малозабезпечених ромських родин не мають доступу до навчання у режимі онлайн через відсутність необхідного технічного забезпечення (доступу до мережі Інтернет, комп'ютерів, смартфонів);
- діти не можуть розраховувати на підтримку батьків у виконанні домашніх завдань через низький рівень грамотності та неосвіченість багатьох дорослих ромів;
- для багатодітних ромських родин, де є діти різного віку, організація в домашніх умовах навчання за різними програмами одночасно стала перешкодою у доступі до освіти дітей;
- багато ромських дітей потребують індивідуальних занять або занять у малих групах, аби «встигати» опанувати матеріал шкільної програми. Уроки, організовані через телевізійні канали, не враховували таких особливостей дітей, унаслідок чого не змогли задовольнити їхню потребу в навчанні;

- через сімейні обставини і господарське навантаження на багатьох ромських дівчаток було покладено обов'язки із обслуговування родини. Таким чином, вони не могли поєднувати працю із навчанням і у більшості випадків сім'я робила вибір на користь того, аби дівчатка не навчалися, а займались господарством;

- навчальні заклади, система управління освітою виявились не готовими і неспроможними запропонувати будь-які альтернативні форми навчання для ромських дітей.

Під час моніторингу у м. Золотоноша Черкаської області було з'ясовано, що більшість дітей шкільного віку ромської громади здобувають освіту в загальноосвітній школі в місці свого компактного проживання. Крім того, у закладах загальної середньої освіти м. Золотоноша навчаються 82 учні ромської національності.

За повідомленням Золотоніської міської ради, проблемних питань у сфері доступу ромських дітей до освіти у зв'язку із запровадженням дистанційної форми навчання під час карантину не виникло: дистанційне навчання здійснювалося через додатки Zoom, Skype, Viber тощо. Крім того, після послаблення карантину для дітей ромської національності були організовані індивідуальні консультації.

Водночас, за словами лідера ромів м. Золотоноша Володимира Бамбули, запровадження дистанційної освіти для дітей стало серйозною проблемою, яка виникла внаслідок запровадження карантину, позаяк більшість дітей проживають у малозабезпечених сім'ях, не мають комп'ютерної техніки, переважно не мають смартфонів та доступу до мережі Інтернет. Удома практично всі сім'ї мають телевізори, але під час трансляції уроків по телебаченню більшість батьків не мали змоги контролювати процес навчання або через свою малограмотність, або через відсутність (перебували на заробітках).

Така ситуація є типовою для більшості ромських родин.

Приклади:

Ромська жінка 35 років із Закарпатської області, мати 4-х дітей, 2-є з яких навчаються в початковій школі, повідомила, що її родина не має постійного доступу до Інтернету та комп'ютера, внаслідок чого її діти не мали можливості навчатися дистанційно. Окрім того, через свою неписьменність вона не в змозі допомогти дітям з навчанням.

За інформацією Управління освіти виконавчого комітету Красносільської сільської ради Лиманського району Одеської області, під час карантину 8 дітей також не мали змоги навчатися дистанційно через майновий стан родин (відсутність комп'ютерної техніки, смартфонів, доступу до Інтернету).

У м. Лисичанськ Луганської області встановлено, що 130 дітей шкільного віку мали доступ до дистанційного навчання та змогли реалізувати своє право на освіту, а 280 дітей – ні, через скрутний майновий стан родин і відсутність комп'ютерної техніки, смартфонів та доступу до інтернету.

Органами місцевого самоврядування не було вжито заходів реагування на цю ситуацію. Також з'ясовано, що в період до карантину місцева влада не забезпечила реалізацію програми «Шкільний автобус», хоча діти навчаються в 4 різних школах, відстань до яких у кожному випадку – понад 5 км.

Під час відвідування ромського поселення, розташованого на околиці м. Івано-Франківськ, з'ясовано, що у поселенні немає можливості забезпечити дистанційне навчання дітей. Молодші діти дошкільні навчальні заклади не відвідують.

У Ніжинському районі Чернігівської області більшість ромських дітей не мали доступу до дистанційного навчання через відсутність Інтернету.

У с. Іванків Бориспільського району Київській області родина, в якій 6 дітей різного віку, користується одним мобільним телефоном для дистанційного навчання.

Встановити як здійснюється організація навчання ромських дітей під час карантину, посилаючись на офіційні відповіді представників місцевих органів влади, на жаль, практично неможливо. Ці відповіді переважно містять загальну інформацію про відсутність порушень права на освіту ромських дітей. Водночас у відповідях немає інформації щодо заходів, які вживалися з метою забезпечення реалізації такого права.

Приклади:

Так, у с. Березове Лисичанського району Луганської області місцевою владою поінформовано про можливість дітей відвідувати шкільні навчальні заклади, що знаходяться на відстані до 5 км та про наявність у них вільних місць. Однак така інформація не дає змоги зробити висновок щодо того, чи ромські діти дійсно там навчаються.

Таким чином, проблеми з освітою ромських дітей постали не лише через перехід на дистанційне навчання під час карантину. Вони існували і раніше, але саме під час пандемії стали ще більш очевидними.

Загальновідомо, що значна чисельність ромських дітей узагалі не здобуває освіти.

Приклади:

У смт Королево Закарпатської області немає офіційної інформації про дітей шкільного віку, які компактно проживають у ромському поселенні, а за інформацією ромського медіатора-посередника, кількість таких дітей сягає близько 1000 осіб. На території селищної ради знаходяться 2 загальноосвітні заклади, в яких загалом навчається 27 дітей ромів. Відтак, понад 95% дітей ромської національності не залучені до навчального процесу. При цьому наповненість Королевської загальноосвітньої школи № 1 – лише 65%. Керівництво школи повідомило, що до них не надходило жодної заяви про зарахування до школи на 2019/2020 навчальний рік дітей ромської національної меншини, яка проживає в ромському поселенні.

Слід зауважити, що самі батьки не повною мірою опікуються забезпеченням належних умов для навчання дітей. Під час моніторингу в жодному випадку не виявлено облаштованого місця для навчання в помешканнях ромів. Контроль за навчанням здебільшого здійснювався класними керівниками.

На думку Уповноваженого, безумовно, ситуація, яка склалася довкола забезпечення права на освіту ромських дітей у зв'язку із запровадженням карантину, лише поглиблює розрив у якості освіти ромських дітей на рівні загальноукраїнських стандартів та потребує від органів влади та місцевого самоврядування пошуку можливих механізмів для організації різних форм навчання для них.

РОЗДІЛ 6

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 І КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ НА ЖІНОК РОМСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 І КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ НА ЖІНОК РОМСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ

Після ратифікації Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) 1979 року Україна взяла правові зобов'язання з виконання її положень і кожні чотири роки представляє національні доповіді про заходи, вжиті на виконання цих зобов'язань.

У Заключних зауваженнях до восьмої періодичної доповіді України Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок 3 березня 2017 року, серед іншого, надав рекомендації Україні, які спрямовані на боротьбу з дискримінацією щодо ромських жінок та дівчат⁶.

Зокрема, Комітет висловив стурбованість тим, що самі жінки, особливо ті, які проживають у сільській місцевості, і ті, які належать до груп, що перебувають у скрутному становищі (зокрема ромські жінки), не знають про свої права, передбачені Конвенцією. Їм не вистачає інформованості, необхідної для захисту.

Комітет рекомендував підвищити рівень поінформованості жінок про їхні права та засоби правового захисту згідно з Конвенцією і забезпечити, щоб інформація про Конвенцію, Факультативний протокол та Загальні рекомендації Комітету надавалася всім жінкам, у тому числі ромським.

Більшість ромських жінок в Україні стикаються з множинною дискримінацією за ознаками статі, етнічного походження та за соціальним статусом у сфері охорони здоров'я, освіти, документування, соціального захисту тощо.

Причини цього – відсутність документів, малограмотність, недостатній рівень обізнаності щодо своїх прав, стереотипи та упереджене ставлення суспільства.

Основні види допомоги, якої потребують жінки ромської національності: допомога в оформленні документів, що посвідчують особу, та отримання соціальних виплат; посередництво у контактах з органами місцевої влади та правоохоронцями; надання правових консультацій; гуманітарної, психологічної допомоги.

Негативні соціальні наслідки впливу пандемії гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, особливим чином позначилось на ромських жінках, які від економічної кризи та соціальних наслідків пандемії потерпають значно більше, ніж чоловіки.

Карантинні обмеження спричинили для жінок нові проблеми, пов'язані, зокрема, з їх роллю у підтримці своїх родин, забезпеченні догляду за дітьми, літніми і хворими членами родини, продовольчим забезпеченням своїх домогосподарств.

Жінки більше, ніж чоловіки, відчули зростання навантаження у догляді за дітьми через закриття шкіл і дошкільних закладів, а також у догляді за хворими членами родини, оскільки під час карантину були запроваджені обмеження на стаціонарне лікування хворих і на надання медичних послуг загалом. Про це свідчать дані Оперативної гендерної оцінки становища та потреб жінок у контексті ситуації з COVID-19 в Україні, проведеної ООН з 21 березня до 12 квітня 2020 року⁷.

⁶ CEDAW/C/UKR/CO/8. Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України. Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок. 3 березня 2017 року. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/1286284?ln=en>

⁷ Оперативна гендерна оцінка становища та потреб жінок у контексті ситуації з COVID-19 в Україні. Травень 2020 / ООН Жінки в Україні. URL <http://www.un.org.ua/en/information-centre/news/4909-covid-19-exacerbates-vulnerabilities-and-heightens-economic-social-and-health-risks-for-women-and-girls-19>

Наслідки пандемії обмежують можливості жінок у сфері праці, адже неформальна зайнятість (робота на ринках, у мережі роздрібною торгівлі) у період карантину була згорнута, а це саме ті сфери, де переважно працювали ромські жінки. *Це підтвердили близько 700 жінок під час опитування ромськими медіаторами-посередниками в Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Луганській, Одеській, Чернігівській областях.*

Серед іншого, режим ізоляції призвів до підвищення ризиків ґендерно зумовленого та домашнього насильства щодо ромських жінок і дівчат.

Варто зауважити, що ромські жінки рідко звертаються до правоохоронних органів, центрів медико-соціальної реабілітації осіб, постраждалих від домашнього насильства, кол-центрів з питань запобігання та протидії домашньому насильству за захистом своїх прав.

Це зумовлено як усталеними традиціями ромів щодо ролі та статусу жінки в ромській громаді, так і низькою поінформованістю ромських жінок про їхні права та засоби правового захисту.

Зокрема, у традиційних ромських спільнотах культивується ідея меншовартості ромської жінки: вона не має права голосу в родині, позбавлена можливості розпоряджатися коштами, навчатися, працювати, натомість має лише народжувати дітей та вести домашнє господарство.

Окрім того, вагомим чинником, який впливає на вразливість становища ромських жінок, є відсутність довіри до державних установ.

З огляду на зазначене у період запровадження карантинних заходів необхідно посилити роботу суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству щодо підвищення поінформованості ромського населення про механізми захисту від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, а також порядку звернення за захистом та по допомогу у випадку такого насильства.

РОЗДІЛ 7

ПРОЯВИ КСЕНОФОБІЇ ТА МОВИ ВОРОЖНЕЧІ СТОСОВНО РОМІВ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

ПРОЯВИ КСЕНОФОБІЇ ТА МОВИ ВОРОЖНЕЧІ СТОСОВНО РОМІВ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Серед основних чинників, що призводять до маргіналізації ромів і формування ксенофобських настроїв щодо них у суспільстві, є поширення мови ворожнечі у ЗМІ, соціальних мережах та на офіційних інтернет-порталах окремих відомств.

На фоні пандемії COVID-19 роми зазнають підвищеного ризику стати об'єктом мови ворожнечі. Так, під час підготовки та розміщення повідомлень про випадки інфікування на коронавірусну інфекцію журналістами інколи зазначається належність осіб, які захворіли на COVID-19, до ромської національної меншини, що ще більше поглиблює і до того вразливе становище ромів, призводить до формування стосовно них ксенофобських настроїв у суспільстві та, як наслідок, може призводити до вчинення насильницьких дій.

Зафіксовано випадки поширення мови ворожнечі стосовно ромів посадовими особами зі сфери охорони здоров'я.

Приклади:

Так, під час публічного виступу на онлайн-брифінгу щодо результатів роботи експертів медицини директор Департаменту охорони здоров'я Одеської обласної державної адміністрації, оприлюднюючи інформацію щодо епідемічну ситуацію на території с. Нерубайське Біляївського району Одеської області, зазначила національну належність та місце проживання хворих на гостру респіраторну хворобу COVID-19, спричинену коронавірусом SARS-CoV-2⁸.

За цим фактом Уповноважений направила запит до МОЗ щодо недопущення розголошення етнічного походження хворих на коронавірусну інфекцію та, як наслідок, формування упередженого ставлення за етнічною ознакою.

Значного суспільного резонансу набув також випадок поширення мови ворожнечі стосовно представників ромської національної меншини з боку Івано-Франківського міського голови, який звернувся до працівників поліції з проханням примусово вивезти ромів з м. Івано-Франківськ до Закарпатської області⁹. Міський голова пояснював свої дії порушенням ромами карантинних заходів, що не є приводом порушувати законодавчо встановлені гарантії рівності прав і свобод, а також права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання.

Уповноважений внесла подання до міського голови м. Івано-Франківськ з вимогою публічно вибачитися за цим фактом порушення прав ромів і наголосила на необхідності надалі неухильно дотримуватись вимог антидискримінаційного законодавства при виконанні ним своїх посадових обов'язків. Міський голова м. Івано-Франківськ публічно вибачився та поінформував Уповноваженого про врахування зауважень у наступній роботі.

⁸ URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3018825-u-romskomu-tabori-na-odesini-spalah-koronavirusu.html>

⁹ URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-martsinkiv-romy/30572045.html>

Більшість опитаних ромів під час моніторингових візитів працівників Секретаріату Уповноваженого висловили занепокоєння тим, що кількість інцидентів, пов'язаних із мовою ворожнечі, може зростати, якщо в ЗМІ зазначатимуть етнічну належність ромів яким діагностовано коронавірусну хворобу, враховуючи існуюче упередження щодо них, а також напади та ненависницькі висловлювання, що мали місце в минулому.

РОЗДІЛ 8

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Результати опрацювання офіційних даних, зібраних регіональними представниками Уповноваженого під час моніторингу, аналіз коментарів представників ромських правозахисних ГО та безпосередньо представників ромської національної меншини свідчать про погіршення ситуації із забезпеченням основоположних прав і свобод ромів в Україні після спалаху пандемії COVID-19 та запровадження у зв'язку з цим карантинних заходів.

Урядові заходи реагування та рішення на їх виконання, які приймалися місцевою владою, не враховували особливостей їх впливу на вразливі групи суспільства, в тому числі на представників ромської національної меншини.

Окрім того, що роми опинилися під загрозою стрімкого поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, зокрема у місцях компактного проживання, їхнє становище значно погіршилось через запровадження превентивних і обмежувальних заходів без врахування особливостей ведення ромами господарської діяльності, їх зайнятості і способу життя, ментальності та соціально-культурних традицій

Відсутність належного доступу до медичних, освітніх, соціальних послуг, інформації, документування, працевлаштування, а також неналежні житлові умови можуть ускладнити стримування спалахів захворювань у ромських громадах, або їх локалізацію у разі виникнення, а також сприятиме подальшій маргіналізації та стигматизації ромів у суспільстві.

Окремо важливо зазначити, що довготривалі карантинні обмежувальні заходи можуть спричинити в суспільстві панічні та пригнічені настрої, підвищену агресивність. У такій атмосфері роми з великою ймовірністю можуть ставати жертвами образливого ставлення, колективного невдоволення, соціального ізолювання, цькування та невиправданої сегрегації.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин заслухати у першому півріччі 2021 року звіти Міністра охорони здоров'я України та Міністра освіти і науки України щодо становища ромських громад в умовах поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2.

Кабінету Міністрів України:

1. Забезпечити розробку та подати на розгляд Верховної Ради України законопроектів щодо:

- внесення змін до Закону України «Про судовий збір» від 08.07.2011 № 3674-VI в частині звільнення ромів від сплати зборів за судові процедури, що пов'язані з встановленням факту народження або видачею свідоцтва про народження;
- пільгового режиму оподаткування на здійснення підприємницької діяльності традиційними видами діяльності (ремеслами), у яких зайняті роми, як-то: концертна діяльність, ковальство, чобітарство (пошив та ремонт взуття), лозоплетіння, торгівля, надання соціальних послуг в громаді

тощо та запровадити спрощений порядок прийняття на роботу на такі підприємства (види робіт) працівників з числа ромів;

- встановлення пільг чи квот під час вступу у вищі навчальні заклади та отримання вищої освіти для представників ромської національної меншини за рахунок держави (починаючи з наступного 2021/2022 навчального року).

2. Забезпечити розробку та прийняття нової Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на 2021 - 2030 роки.

3. Під час розробки подальших заходів щодо подолання гострої респіраторної хвороби COVID-19 враховувати питання, пов'язані з доведенням інформації по прийнятим рішенням мовами національних меншин, в тому числі ромською мовою, (зокрема, шляхом внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 20 травня 2020 р. № 392 «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2»).

4. Заслухати у першому півріччі 2021 року звіти голів Волинської, Закарпатської, Луганської, Одеської, Чернігівської та Черкаської областей щодо становища ромських громад в умовах поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2.

Міністерству охорони здоров'я України:

1. Розробити механізм доступу представників ромської національної меншини до послуг охорони здоров'я у разі відсутності у них документів, що посвідчують особу, свідоцтв про народження та укладених декларацій із сімейними лікарями.

2. Спільно із органами місцевої влади та місцевого самоврядування забезпечити:

- поширення у доступній формі та доступними для ромів мовами інформації стосовно пандемії, карантинних заходів та інструкцій із заходів профілактики COVID-19 в місцях їх постійного проживання;
- безоплатними засобами гігієни та індивідуального захисту, а у разі наявних симптомів – безоплатним тестуванням мешканців ромських поселень під час карантинних заходів в умовах поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2.

Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України:

1. Розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проекти нормативно-правових актів щодо створення та підтримки робочих місць для представників ромської спільноти.

2. Забезпечити за участі об'єднань роботодавців та громадських ромських організацій розробку онлайн-платформи на базі державної служби зайнятості щодо надання послуг з пошуку роботи (у тому числі сезонного характеру), підвищення кваліфікацій, перенавчання, працевлаштування, сприяння зайнятості представників ромської спільноти.

Міністерству соціальної політики України:

1. Розробити механізм встановлення додаткової державної матеріальної допомоги на дітей ромської національності за умови їх навчання з метою отримання початкової та середньої освіти.

2. Провести разом з обласними державними адміністраціями аналіз нагальних гуманітарних потреб ромських поселень з метою планування та розповсюдження гуманітарних наборів та надання інших видів допомоги.

3. Посилити роботу суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству щодо підвищення поінформованості жінок, в тому числі ромських, про їхні права та засоби правового захисту.

Міністерству освіти і науки України:

1. Посилити проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо необхідності вивчення представниками національних меншин, зокрема ромської національної меншини, української мови.

2. Врегулювати питання щодо доступу ромських дітей до освіти у дистанційному режимі або за іншими альтернативними і доступними методиками, враховуючи наявні обмеження у доступі ромів до комунікаційних технологій;

3. Залучати повнолітніх неграмотних або малограмотних осіб ромської національності до навчання у вечірніх школах, з цією метою проводити заходи щодо виявлення таких осіб, надавати їм інформацію про освітні послуги;

Національній поліції України забезпечити невідкладне реагування відповідно до законодавства на факти поширення мови ворожнечі стосовно ромів, забезпечити належне розслідування злочинів на ґрунті ненависті, скоєних проти ромів.

Державній міграційній службі України за участі заінтересованих органів державної влади та місцевого самоврядування активізувати роботу щодо документування представників ромської національної меншини з тим, щоб до 2024 року забезпечити 100% документування усього ромського населення України.

Державній службі з питань етнополітики та свободи совісті спільно з органам місцевої влади та місцевого самоврядування провести оцінку чисельності та потреб представників ромської національної меншини та врахувати її результати під час розробки нової Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини.

Органам місцевої влади та місцевого самоврядування:

1. Вжити заходів щодо інформування ромів у доступній формі стосовно пандемії гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, карантинних заходів та інструкцій із заходів профілактики.

2. Проводити інформаційно-просвітницьку роботу серед місцевого населення щодо недопущення дискримінаційних проявів щодо ромів. Публічно засуджувати випадки мови ворожнечі, насильства та агресивних висловлювань щодо ромів.

3. Налагодити співпрацю з представниками ромських громад, в тому числі шляхом залучення ромських медіаторів-посередників до забезпечення виконання рекомендацій цієї доповіді.

4. З метою посилення позицій ромської громади у формуванні та прийнятті рішень розглянути можливість введення посади радника та призначення на неї фахівців з числа українських громадян ромського походження.

Ромська громада в Україні безпосередньо та за участю ромських медіаторів-посередників сприятиме виконанню органами влади та місцевого самоврядування цих рекомендацій.

Авторський колектив:

Денісова Л., Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (голова робочої групи);

Іванкевич В., представник Уповноваженого з дотримання рівних прав і свобод;

Федорович Н., керівник Секретаріату Уповноваженого;

Кобелянська Л., експертка Ради Європи;

За редакцію та загальною координацією *Кондур З.*

Окремо Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Людмила Денісова висловлює вдячність працівникам Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за участь у підготовці спеціальної доповіді.

Друк цієї спеціальної доповіді здійснений за підтримки Ради Європи в рамках Проєкту «Захист національних меншин, у тому числі Ромів, та мов меншин в Україні» на запит Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Погляди, викладені у цьому виданні, не обов'язково відображають офіційну позицію Ради Європи.

